

ստամոքս-բերանը ըստ են¹ Վուլֆադան stomachum-ով կը մեկնէ։ Եւագր 54. ցուցանել մարդոյ զորովայն, պարպատեցուցանել լիւթեամբ զըրովայն, յս. xarðia եւ գշ. ventre բառին նման, որոնց ստամոքս նշանակելն յայտնի է։ Համեմատե՛ք իշտ-վեր, իշտ-ալմէր (Ոսկ. Ապաշխ. 43, Եսայ. 49 11. Եւագր 61) ուր իշտ բառը կող, կարաւանդը նշանակելէն զատ նաեւ այս նշանակութիւնս ունի։

Ուրեմն ըսել թէ հինգերորդ դարէն յառաջ Հայերն ստամոքս տեղ յիշեցը կը գործածէին, անստոյգ է։ Գալով «ստ» բառին, որովհետեւ միայն ստորին մասնաշարժութեանց մէջ եւ հաղիւ թէ 2—3 անգամ կը գտնուի, ան ալ անորոշ իմաստով, չի կրնար ապահովապէս գիտնականորէն հաստատուիլ թէ որկորն է. վասն զի ան ատեն կը հարցնենք՝ թէ Հայք «ստ» բառին տեղ մինչեւ Նիսասացոյն թարգմանութիւնն² ի՞նչ կը գործածէին։ Եթէ չենք ուզեր անհիմն լոկ ենթադրութեանց դիմելով հաստատել, (ինչպէս ոմանք «ստ» նկատմամբ կ'ըսեն,) թէ Հայք «ստ» բառէն Սառաջ անոր գաղափարն անգամ չունէին, պէտք ենք ըսել թէ այդ բառին պաշտօնը կը կատարէր «իւր» բառը։ Ահա ուրեմն կը գլխաւորենք մեր գիտողութիւններն ամփոփելով ցարդ ըսածնիս՝ թէ

ԵՐԲԱ՝ գշ. pharynx է,

Ի՛ւր-բ՝ գշ. gosier է,

եւ «իւր» գշ. oesophage է։

Մ.

ԲԵՐՈՑԵՐԵՆ

ՊԱՅՄԱՆԱՆ ՆՈՐԱԿԷՊ

ԳԱՆԵՍԻՆԼԵՍ

ԳԼՈՒԻ Բ.

Յարմարումն։

(Հարաւ-ի-թիւն)

Մինչդեռ Մարգինի իւր նորանշան որոյն կը զբաղէր, վալիէ կոմսն իւր պահանջաւոր այց էր ելած, եւ տեսնելով՝ որ ամենայն ինչ ի կարգի է, դարձաւ ամրոցն՝ ըստ սովորութեան տիկնանց հետ առաւօտեան նիստաճան ընելու։ Սպանիացի կա-

նայք ի ընէ լուսկաց են, անոր համար զարմանալի չէր որ խոսակցութիւնն մերթ-ընդ-մերթ կ'ընդհատէր։ Նիստաճաղէն ետեւ Յոննա Գալմիկու տանտիկինը մեկնեցաւ ընկերութենէն ուստի այլեւ-այլ կարգադրութիւններ ընելու, եւ Մարգինի զուստն ուսանելու հարկապատին հետ պատշգամբ մնաց։ Ըստ ինքեան տիկնայ ոպանիական սովորութեան հախառակ էր. սակայն Յոննա Մա-րիա իւր հայրենի տան մէջ մեծ ազատութիւն ունէր, վասն զի Մարգինի համութեամբ կը տեսնէր որ հարկապատն աղկան սիրոյն զերի եղած է, եւ համոզուած ալ էր, որ իւր գուռտուն իւր եւ հայրենեաց թշնամոյն երբեք ձեռքը պիտի չկարկառու եւ սիրտը պիտի չտուրէր։ Այս կերպով Մարգին աղկան ձեռքը հարկապատին բերնէն շատ բան կը լւեր, զոր յոգուտ կը գործածէր իւր նպատակին։ — Վալիէ կոմսն ըսնի մը վարկեան լուս մուշ կեցած էր։

«Ե՛րբ վերջապէս, միմեաց կէս մ'ինքնորէն, այս երկիրը խաղաղութիւն պիտի տեսնէ՞ն։

«Ես իրեւ Սպանիացի, պատանաւնեց Մարիամ, պարտական եմ բաղձալ, որ այն ատեն միայն խաղաղութիւն ըլլայ, երբ վերջին Գաղղիացիք իւր ոտքը Պիւսիական իւռնեթէն անգին ղնէն։

«Իմ անձկայեաց իղձերս այնպիսի որւան կը թողուք, զոր երկուքնիս ալ պիտի չտեսնենք։

«Ար կարծէք, ըսաւ Մարիամ ուսերը վեր վերցնելով. շորս տարի է պատերազմ՝ կը մղուի, եւ աւստիկ Սպանիա սեգ կեցած է։

«Իսկ զուր Վայսեր զորութիւնը չէք գիտեր։ Ռուսիա մեծատարած բանակ մը կայո՞ղ։

Մարիամ ծիծաղելով զրուի շարժեց, «Ար սխալեք, Պատուական կոմս, այն մեծ բանակն որ Ռուսիա արշաւեց, շարժուած է։

«Պուք այդ սուտ լրերուն մէջ հատաւոր։ Կայսրը միշտ միեւնոյն հզօրն է, եւ եթէ գուցէ դժբախտութիւն մը հանդիպած է բանակին, սակայն Սուլթ. Սպարապետին բանակն ըստ բաւականի զորաւոր է՝ նժարը դարձեալ ի նպաստ Կայսեր հակեցնելու շափ։ Բայց, ի բաց այդ արեւնային սպանութիւնը։ Ես կը ցանկայի մանաւանդ զհեղ հայրենեաց ծաղկաւետ դաշտավայրը տանիլ, որ խաղաղ ու անդորր իւր որդւոց հովանոյն տակ կը հանգչի։

«Եւ ոտակայն պատերազմին բոյն հոն է։

«Ոչ ընաւ, աղուական Տիկին։ Յեղափոխութեան արհաւիրքէն ետեւ, որ հայրենեաց տխուհեան որդին օսնահարեց, հոն այլ եւս արհւն չէ հեղուած։

«Նաեւ արտասուք, Պատուական կոմս, հարցուց Մարիամ։

«Հայրենեաց որդիքը կը պարծին Գաղղիոյ համբաւոյն համար պատերազմելու վայ, եւ սպարապետի մաց պէս՝ մեր մաքն ալ իրենց որդւոցը կը մատուցանեն վահան բռնով՝ Ասով կամ սասը վրայ։ Այս, մայր կամ հոր մը կը հեղու արտասուք, եւ այս կը ներուի անոնց, սակայն մեր երկիրը կ'առաքանայ կենդանուոյ վրայ, կը գրուտեհ հանդուցեալը։ Կեանքը՝ Կայսեր եւ Գաղղիայ համար է։

¹ Յայտնի է թէ նոյն պատճառաւ «իւր-բերան» նորանշան խոստի է։

² Սոյն թարգմանութեան մէջ գործածուած է առաջին անգամ։

“Եւ միթէ ես ալ միեւնոյն զգած ումք չունիմ”
 իմ գեղեցիկ եւ սեզ Սպանիայիս”:

“Հեռի՛ ինչեւն այդ զգածումը պարտաւել.
 բայց ասիկայ պէտք չէ մեր երկուքին մէջ որմն ան-
 շատման ըլլալ, եւ գուցէ միշտ կ’որգելուք ինծի
 ասոր վրայ խօսք բանալ ձեր հօրը”:

“Վասն զի տակաւին մօտ չէ ուրախարար հան-
 գէտներ կատարելու ժամանակը: Հայրենեացք ընա-
 մին չի կրնար ամուսնիս ըլլալ”:

“Այսպէս էր միշտ: Այսօր կը թողուք որ
 երջանկով թիւն մը երեւակայեմ”, որուն առջեւ ամե-
 նայն ինչ անհետ կ’ըլլայ, եւ վաղը զիս յուսոյս
 բարձր գագաթին յանկարծ ի վայր կը խուժեց”:

“Եւ գուցէ ինչ կր կարծէք, միթէ իմ վիճակս
 որիկ լաւագոյնն է, Պատմական Կոմս: Կը կարծէք
 որ ես չեմ կրնար սրտիս այս պատերազմին տակ, երբ
 այսօր կը տեսնեմ զձեզ իբրեւ սիրելի իմ սրտիս,
 եւ վաղեւ իբրեւ բռնաւոր հայրենեացք”:

“Կ’աղայեմ, Մարիամ, վերջ տուէք այդ պա-
 տերազմին. եւ զայս՝ ամեն վայրկեան կրնաք: Տուէք
 ձեր ձեռքն ինծի, եւ ահա մի միակ հայրենիք կ’ու-
 նենանք”:

Մարիամ չըրցաւ պատասխան տալ առ այն,
 վասն զի մօրաբոլոր դարձաւ եկտա պտտաշաւն եւ
 ընդհատեց խօսակցութիւնն՝ որ գրեթէ միշտ այս
 կիտիս վրայ կը դառնար: Ասոր վրայ հարիւրապետն
 ողջլլաւ իւր սենեակը մեկնեցաւ, պատճառելով՝
 թէ պաշտման գործերն զինքը կը հրաւիրեն:

“Ուրեմն, Մարիամ, բառ Տոննա Գամիլեա” երբ
 երկուքն աւանմին ծնացին, դարձաւ իւր ուսուր-
 կան նիւթնայն վրայ խօսեցաւ, եւ արհամարհ հոյ-
 եցուած մ’արձակեց հարիւրապետին մեկնած կողմն:

“Այո՛, բառ Մարիամ համառօտի”:

“Ծարակեանն է, յառաջ տարուք: Տոննա Գա-
 միլեա, սա Գաղղիացոյն մտածմունքը: Կը կարծէ որ
 Սպանիացոյ մ’արեւելքն որուն նախնիքը խոր ի դուրս
 կեցած են փրկուպար Բ. ի մ’առջեւ, պիտի խառ-
 նուի Եփեսոյ մ’արեւան, որ հիւսիսէն գալով՝ այս
 սեզ ժողովրդեան՝ որուն սահմանին վրայ արեգակը
 չի խաւարիր, թէթեմաւ մը թագաւոր պիտի
 կանգնէ”:

Մարիամ պատասխան չտուաւ մօրաբոլոր
 ամբարտաւան խօսքին: Բաւական ժամանակ անց-
 նելէն ետեւ հաջորցւ, թէ արգելք հայրը բան մը
 չէ րաւած թէ երբ պիտի դառնայ:

“Այո, սիրելի, բառ մօրաբոլորն, այսօր պիտի
 զայ, բայց վաղը իրիկուն դարձեալ թողու պիտի
 զմեզ, իւր կեանքն իւր ազգին համար ի իրեւ դեմ-
 քու: Բայց լուս. աւելցուց, ոչ որ ասիկայ պիտի
 իմանայ, եւ շտապաւ աչքն այս անդը կը յօժէր
 մի գուցէ լրտես մ’ըլլայ: Հայրդ աւար առնու պիտի
 կարուանն, որ Գաղղիացի աւազակաց սահմանեալ է:
 Վճարեալ է վասն նոցա՝ իջել շնորհէր ինձ Ս. Աս-
 տուածին, որ կարենայի տեսնել սա անամօթից
 թիկունքն՝ որ սպանիական հոգե ցայտմ պղծեցին:
 Անինչ չար կը ցանկաւ իրեց. վասն զի իբրեւ
 քրիստոնէի՛ չի ներդր ինձ այն. բայց թունով ու
 դաշունով պէտք է զաննը ասիկ բառաւ”:

Օրուն ընթացքին մէջ այս նիւթնայն վրայ բան
 մը չխօսուեցաւ, եւ երբ իրիկունն մօտ Մարգիդը

խնջ ու վատակ բերդ դարձաւ, որսորդի բազմա-
 խորտիկ ընթիրք ընելէն ետեւ ննջելու գնաց, Կու-
 ղեր երկայն քանալով, վասն զի ստոյգ գիտէր, թէ
 յաջորդ գիշերն անողորմ պիտի շմոնէ: Այն պատ-
 ճառաւ առաւօտեան նախաձայնին հան չէր, եւ
 հազիւ կէսօրեան մօտ երեւցաւ: Ըստ ուրախ եւ զու-
 արթ կ’երեւար, եւ կ’սրէր Վալիէ լայնին որ նախ-
 ընթաց օրուն որոր շատ հանցական եղած էր, թէ-
 եւ հրացանի արժանի երէ մը չէր հանդիպած:

Նոյն իրիկուն բերդն ամէրը կանուս պաւ-
 կեցան: Կոմսը կ’ուզէր ժամ մ’ալ շաղկրատել
 Մարգիդին հետ, բայց անկիւյ նախնիքաց օրուն
 արշաւանց յողանձութիւնը պատճառ բերելով՝
 մեկնեցաւ գնաց:

Մարգիդն երբ ննջարան մտաւ՝ նորանշան գար-
 դարանք մը սկսաւ: Պատին մէջ գաղտնի պահարան
 մը բացաւ եւ մէջէն առաւ ոչխարներու թուխ խու-
 րակ մը՝ որ սակեան ժապատիկով առատացոյն
 զարդարուած էր: Գաղղիական նորելով հանդերձ
 մերկացաւ, եւ զգեցաւ թաւշեայ սրնոց մը՝ որ
 միշտեւ ծունկը կը հասնէր եւ լաւ կը յաշէր,
 նոյնպէս թաւշեայ վերաբոլու մը. երկուքն ալ նմա-
 նապէս սակեթեւ մանուածովք անինայ զարգա-
 րուած: Մէջքը պատառեց մաշկեղէն լայն գօտի մը՝
 որուն վրայ կարմիր մետաքսեայ կտաւ մը ձգեց, եւ
 այս էր իւր լայնակամարը: Ուզէր ազոյց մաշկեղէն
 տրեխ մը, որուն վրայ անցուց խոշոր այծեայ կանուկ
 մը՝ որ միշտեւ ծունկը կը հասնէր: Այսպէս զգեա-
 տաւորելէն ետեւ՝ քովի խոցը մտաւ, ուր ըլլոյն ու
 դուռտուն իրեն կը սպասէին:

Երկու արկնայք անմիջապէս ոտք ելան բող-
 մեղէն՝ ուր նստած էին:

“Մտնեց բարեաւ” ըստ հրօտակց առա-
 շնորդը՝ ձեռուրները կարկատելով, արիւնքով
 պատեալով մը պիտի ըլլայ, եւ չեմ գիտեր թէ
 արդեօք շնորհուք պիտի ինծի վերադառն տեսնել
 զձեզ”:

Մեղմ գունատութիւն մը պատեց Տոննա
 Գամիլեայի երեսն, արտասուքն սկսաւ թորիլ Մա-
 րեմայ աշկուղէնէ, եւ հեծեծեանք հօրը գրկն
 ինկաւ:

“Հանգաւտե՛, զտորիկ, բառ Մարգիդն եւ
 համբոյր մը տուաւ դատին պիտակ ձախտը. մի
 մոռնա՛ որ սպանիացի ես, եւ Աստուած կը հսկէ
 մեր ամենուն վրայ: Եթէ աւուրցս վախճանը սահ-
 մանուած է, կը գտնուս կտակի զբառեղանիս վե-
 րին զազանի ձողոյն մէջ: Ուրեմն, զէնքերս: Աս-
 տուած ու հայրենիք զիս կը կուչեն: Ահաւասիկ ես”:

Տոննա Գամիլեա ոտտեաւ մերձեցաւ որդին
 եւ ճնշեց մատով կրծակ մը՝ որ որմնն տափառա-
 մածին վրայ էր: Մէկէն պահարան մը բացուեցաւ,
 այնպէս յարմարցուած պատին վրայ, որ ոչ դը
 կրնար նշմարել: Գամիլեա պահարանին կարծ
 լայնաբերան սուսեր կը հանեց տուաւ երջօրն, որ
 որչափ կ’երեւար՝ խառնուրդէր համար գիպողազոյն
 էր: Մարգիդն հատապաշտ զայն մաշկեղէն գօտի
 ձախ կողմը, ուր երկու փոքր ձանկեր կային, որմ
 պատենին կապը կը կախուէր: Ախուհետեւ տուաւ
 Տոննա Գամիլեա երկու արծաթաւոր սառնիկ արտ-
 ճանակ, զոր նշմարեւ լայնակամարին մէջ զետեղեց:

եւ երկայնակի մարտնչական հրացան մը հանա-
գեթն վառողի անօթով եւ գնդակակալով, Ի վերջոյ
եղբօրը տուաւ փրկորի արծաթի սրինգ մը՝ զոր մե-
տաքանայ ժապաւինէն կանխէ վրէն: Մարգիդն իւր
սպառազինութիւնը չէր լնկուցած, երբ մեղմ հաղի
մայն մը լսուեցաւ: Տօնեա Գամբիւն բացաւ դուռը,
եւ Մարգիդին հրացանակիրը ներս մտաւ: Ըստ ամե-
նայի իւր տիրոջ պէս զինուորուած, բայց ոչ այն-
չափ հարուստ:

«Ուրեմն, ըսաւ Մարգիդն, ամենայն ինչ է
կարգի՞ ե՞ր»:

«Ամենայն ուրեք հանգարտութիւն է, միայն
գիշերապահ հաց սենեակը քանի մը հագի նստած կը
շաղկապուեն»:

«Հարկապահսին ըսէք վաղէ, ըսաւ Մարգիդը
տիրնանց գառնակով, որ ես ինչպէս յառաջագոյն ի-
րեն ըսած էի, արշալոյսին Սեփեա ճանապարհոր-
դեյի, ուր իմ ներկայութիւնն կարեւոր էր ստիպու-
ղական գործքեր կատարելու համար»:

«Ուրեմն ասիկայ իրեն ըսած էիք, հարցուց
Տօնեա Գամբիւն»:

«Ոչ, պատահականաց հանգարտութեամբ
Գաւեռիւն, բայց եթէ ասպհոյցընէք զսօք զինքն՝
որ նահանգալի ժամանակ զայն ըսած եմ, կը հաւ-
ատայ ձեզի եւ կը կարծէ թէ լսած չէ: Ուրեմն
մնացէք բարեաւ եւ աղթեցէք»:

Մարիամ գարձնալ հօրը գիրկն ինկաւ: Վեր-
ջին համբոյր մը տուաւ հայրն անոր շքեմանցը, եւ
բորձ ձեռքը թօթուելէն ետեւ խուանին հետ իւր
սենեակը մտաւ: Հին շատ չլապաղեց, մատուցքը
թափառեց օրհնեալ ջրոյ անօթոյն մէջ, որ գրան
ով կանուած էր, եւ ճակատք բերանն ու կուրծքը
խաշկնքեցէն ետեւ՝ մեկնեցաւ սենեկէն:

Հստ մեծ ճարտարութիւն հարկաւոր էր. ա-
ռանց տեսնուելու մասան իջնալու էր: Բայց որպէս
զի մասան երթան՝ հարկ էր անցնիլ բակէն, եւ
եթէ հոն տեսնուէին, բաւանգակ ձեռնարկութիւնն
է գերեմ կ'ենէր: Սակայն ուրիշ անգամ անկէ ան-
ցած էին առանց տեսնուելու: Այս անգամ ալ յա-
ջուեցաւ. վառն զի միջոյ մէջ ամենայն ինչ է խոր
հանգարտութեան էր: Յերկայտութիւն որմոյն սպոր-
դելով՝ հասաւ Մարգիդը մասանին դուռն՝ որ արգէն
բաց էր, եւ մէջն աներեւոյթ էր դրաւ:

Խուան՝ որ Մարգիդին ստն առ օտն կը հե-
տեւէր, ներս մտաւ, գուռն ետեւէն փակեց եւ ան
միջապէս լոյս վառեց. երկուքն ի միասին զգուշա-
ւթեամբ երկայն սանդղէն խորայտակ մասանն ի-
ջան: Իւրերէն մասանն այնչափ մեծ էր որչափ բլրին՝
որուն վրայ բերդը կառուցեալ էր: Մասանին վեր-
ջին ծագը նեղ եւ ցած նկուղ մը կար, որ բլրոյն
ստորոտը կը հանէր: Ասիկայ ի սկզբան գիւրութեան
համար շինուած էր, որպէս զի մասան տարուելէ
պարէնին հարկ չըլլայ նախ բլրոյն վրայ հանել եւ
յետոյ խորայտակ մասանն իջնցնել: Սակայն քիչ
անգամ, նա աւանիկ ընտաւ չէր գործածուեր առ
այս, այնպէս որ այս նկուղին գործիւթիւն իսկ մոռ-
ցուած էր: Բայց երբ բերդը մնայուն պահակա-
պան բնութեցաւ, Մարգիդին միտքն ինկաւ ասի-
կայ, եւ յօգուտ կը գործածէր զայն իւր գաղտնի
եւ խորհրդական ջրօսանայ:

Այսպէս նաեւ այս անգամ ալ: Մի միայն
անհամոյն այն էր՝ որ նկուղին բերին մօտեն, որ
գրեթէ մայրառակիւս ծածկուած էր, պահանջողք
կային. վառն զի Գաղղեպոյի բերդը պահանջողաց
շղթայիցը շըլթապատած էին, որպէս զի ապահով
ըլլան յեղակարծ յարձակմանէ՝ որ այս զարկացեալ
քաղաքական պատերազմին ժամանակ անկարելի չէր:
(Հօգուտն էն է)

Ա Ռ Ա Կ

ՄԱՆՈՒԿ ԵՐ ԹԻԹԵՐԵԿ

(Հատ 2. Բ. Գ.)

Առտոն էր չըբըդ, որ ուկի մատամբ
Կ'ուկեգոծիկ չու, քրտու, ձոր, դաշտ եւ ամալ,
ծոր մամուկ մ'առնոյգ, դիմօք վարդագոյն
հօրն ինտ ըրքօսնող նիւր էր այդոռն:

Հոռիլ ըղղայ արեւն յարեց կողմանէ;
Փողփողն եւ շուռն, անձանցներ ցամա,
մաղդրիկ սուսախում կը շընէ թնթե
Տնրեւախոյն գով կամայաց անքեռ.
Անտառայրձակ թըռչողնք ճղոռնողն,
Անմաց մայմախի՞ք սեւոյ լիւրանց կողն
Խոխոյն էր լույս. եւ զըռայրձ Գոտակ
Հեղիկ կարկառէ խոյն շումբերոտ տակ:

Հայս տեսիլ շըբնդ մամուկ զըննց ցաւ,
Բայց ամէն տեսածն իւրոյն մոռացաւ,
Ծոր թիթռն չըբնդ թնեղուն շողողուն,
Նոյնեղուն ցուցանա յարեւոտ շողուն,
Միւր սիւրուն մամկան ձըցեցն գաշն:
Նիւր արիւնջ թիթռան, միւր, կը հառաչէր,
Պիտի շըպփնդ թնեղուն ասիւնիւն:
Թիթռն ակրասա յամկան թըթրոտաւ,
Տնրեւ տնրեռն, դար վեր ու դար վար.
Չորէ ձոր անցաւ անոր նստեռն,
Կոխեց անխնայ գարգն մաղկուկն:
Սիւր թիթռան նիւրա հալածեց գամկան,
Քրքրանցոյց, վերքեր իսկ քացաւ շատ տեղ:
Բայց ինչ ցըծոռնիւն, նիւր, մե. վերջապէս
Յափ անկաւ թիթռն այն գնդեցիկան:

Յըմոռնիւն անաւ դարձաւ շոյս էր շա՞ծ
Բացած հազիւ ձեռքն էր իւր հօր դիմաց,
Ինչ տեսնէ. — տօգոյն եւ եղծ այն թնեղ
Ու աղպէս շըբնդ ձիւն իրենէր:
Տըլիւնցաւ մամկնիկ: Իսկ հայրն խօսքն առաւ.
Ա՛ս դաւ, արիւնք, խրատ եւ ի միտ առ քաւ.
Այսպէս աշխարհին ձմ տոտ քարիքներ.
Ու նիւր տակաւին շա՞ծնք գամնք դո՞ն՝
Կի փայլին այն, գաշն խղճողուն,
Բայց հազիւ քրքրամբ թէ շա՞ծնք, անգն
Գնդն ու հայապոյնք յոյս անհետ ցընդն,
Թողուն խալթ ու փոռ միայն մեր սըրտին: